

Meditacions metafísiques al sol de ponent

El 28 de gener passat, Xavier Rubert de Ventós (1939-2023) ens deixà per sempre més sense la seva presència física, després de gairebé una dècada de silenci involuntari per malaltia. L'any 2017, encara va publicar *Si no corro, caic*, un recull d'aforismes a manera de tast de les contínues notes preses, al llarg de la seva trajectòria filosòfica i personal, en llibretes de butxaca que anaven omplint calaixos. Aquesta última vegada, renuncià a decidir autònomament l'ordre dels fragments publicables, però no a seleccionar-los ni a una lleugera revisió del text final. L'encapçalà amb un vers de Quevedo, «cuantos plazos la muerte me va dando», com a epígraf de l'aleatòria exposició d'alguns dels seus propis terminis vitals, adesiara prorrogables per donar allargs a la Intrusa.

Ara ell descansa sota el sol de la Mediterrània, molt a la vora de les ruïnes d'Empúries. No m'escau, doncs, dedicar-li un panegíric boirós. Per això he escollit la lluminositat d'un recull d'aforismes feliç, que Rubert de Ventós escriví d'una tirada justament en aquell indret privilegiat de Catalunya, quan es trobava en el punt més dolç de la seva maduresa intel·lectual. Em refereixo al breu *Ofici de Setmana Santa*: «Però no hi ha també teories que il·luminin les coses com el sol d'aquesta tarda? El raig de sol ponent no difumina sinó que perfila els contorns. Cada terròs o bri d'herba mostra aleshores el seu propi volum i relleu» (p. 47).

Més enllà del vincle etimològic (el llatí *officium*) entre intel·lectuals, funcionaris i eclesiàstics, o del plany «em tallen les oracions», habitual en Rubert a causa de l'excés de trucades telefòniques que el distreien del seu ofici d'escriptor, aquest breuari profa és, abans de res, un homenatge a la litúrgia com a veneració de les *formes*. Els qui en recorden la lectura —editat el 1978, avui es fa difícil d'aconseguir— l'estimen un dels seus assaigs més reeixits. Sens dubte, l'admiració que li tributen és merescuda; llàstima que, salvades les excepcions, obeeixi a raons tangencials si no de categoria ínfima, tal com dicta l'ortodòxia de la cultura catalana.

En el pròleg, que titula «Epíleg», l'autor ens presenta el seu enfilall de pensaments ociosos com la bromera que ha surtat, escàpola, d'un altre text escrit amb vocació de solidesa conceptual: «Fins el divendres em pensava estar escrivint el capítol tercer del llibre que tinc entre mans, i que tot això eren

només les notes marginals i personals que prenia per distanciar-me'n» (p. 9). Es refereix a *De la modernidad*, de l'any 1980, llibre subtitulat *Ensayo de filosofía crítica* i que, segons declaracions posteriors, considerava el millor dels seus treballs teòrics.

Desafortunadament, els mentors culturals del Principat igualen la filosofia a la literatura d'idees, que és com dir la mala literatura. Així doncs, suposant que reconeguim un escrit de qualitat extraordinària, n'ignoren el tremp filosòfic. I, de ben segur, encara els passa més per alt la finor lingüística de les especulacions metafísiques. Res de nou. Ho il·lustra indirectament l'anècdota evocada per Dissabte Sant: els indígenes d'una illa on Darwin arribà en expedició científica se sorprendrien molt de les botes que els nouvinguts calçaven, mentre que els seus formidables vaixells no els provocaren cap reacció. L'autor conclou: «El millor indicador del que sabem és allò de què ja som capaços de sorprendre'ns» (p. 82).

En definitiva, Catalunya brinda als filòsofs un entorn d'allò més estimulante de la solitud que els caracteritza. Alguns insignes solitaris van despuntar ben d'hora, entre els presocràtics. Tanmateix, fou Descartes qui normalitzà l'aïllament com a soledat *metòdica*, en un gest emancipador assistit per la ciència. Més endavant, la mateixa llibertat intrínseca a l'existència del jo soccavaria la fortalesa inicial del subjecte com a punt arquimedià del coneixement, i s'escarriaren llavors soledats *tràgiques*, a la faisó de Kierkegaard o Nietzsche. Quant al retir primaverenc de Xavier Rubert, la seva tradicional escenificació del pensador solitari és més aviat *dramàtica*, en el sentit original del terme: «Jugar a l'actor i espectador no ha estat difícil ni m'ha plantejat cap problema teòric, però sí un problema sentimental [...] El treball en dues llengües m'ha servit per apaivagar el conflicte. La *dramatis persona* feia el fet en castellà, i jo m'ho mirava en català —a falta d'una Metafísica, tenia, si més no, un Metallenguatge» (p. 10). Així imagina els beneficis de l'escriptura simultània dels dos llibres o, si es vol, de «l'escuma» dansaire sobre les recurrents onades d'abstracció. Ara bé, l'espectacle (el drama) el dona *l'actor com a subjecte* de l'activitat teòrica. I, si de cas, el jo metafísic seria l'altre, que només es pot cercar a si mateix —també perdre's— valent-se de la llengua pròpia.

No deu ser un bon senyal la majúscula de Metallenguatge, aparentment en herència (només gràfica?) de la superba *prima philosophia* anomenada Metafísica. Tot i així, si ho enfoquem en sentit contrari, posat que el metallenguatge és llenguatge, per què la metafísica no hauria de ser física? Ben mirat, no hi ha res més escatològic, en els dos sentits del mot, que la vida, al capdavant descriptible com «la pornografia de la matèria (l'únic lloc on aquesta perd el seu capteniment, reserva i elegància, per fer-se sensible i palpitant), just com la reflexió és la pornografia de la vida: quan la recerca del Sentit introdueix la perversió en els sentits [...] Jo preferiria tenir un dintre de rellotge que de pàncrees i pulmons —de teixits que no poden parar sense pudir» (p. 94). A l'últim, el rellotge atura el temps sense fer-se sentir.

Tot i l'al·lusió al mecanicisme, potser inopinada, Rubert no abona pas les resclosides meditacions cartesianes a la llum fluctuant d'una espelma. Si bé

qualifica la seva pròpia filosofia «d'estar per casa», amb aquesta denominació significa que tant la proximitat com l'allunyament excessius ens espatllen la visió de l'objecte per conèixer. Només servant la distància justa podrà el subjecte llucar «la dimensió *figurativa*» de les coses. Ni a les fosques com l'òliba hegeliana ni exposat al nietzscheà sol del migdia, ans a l'empara del compassiu sol de ponent que ressalta les formes. I això no obstant, situar-se al *llindar* de l'ombra és una posició arriscada: «Pensar en la frontera d'allò ja colonitzat pel saber i la cultura és perdre el món de vista i jugar-se, no ja les pròpies conviccions, sinó fins i tot la pròpia identitat» (p. 25).

Vet aquí el retorn de la metafísica (perdre el món de vista, pensar en la frontera) quan és entrada l'horabaixa. El filòsof platònic traspassà el llindar de la caverna, i apartà la vista del Sol perquè l'il·luminés sense enlluernar-lo en la tasca d'assignar Idees a les coses. En el futur, a través dels segles, el sol de l'albada encendria renaixements culturals. A la Catalunya del nou-cents, Eugeni d'Ors, massa amant de símbols i auguris, celebrà les endegades excavacions de les ruïnes d'Empúries veient-hi el principi del final d'una colonització recent que no ho era, segons ell, de la natura per la cultura, sinó de la cultura pel naturalisme. Ja no, d'ara endavant —insistia. Ho predeien les restes arquitectòniques alliberades del subsòl que les erosionava. Però, a hores d'ara, en tant que la lloada cultura ha esdevingut «la recepta de cuina de la informació» (p. 81), no és moment de continuar assignant —sinó de «des-sagnar», advertirà Rubert a *De la modernidad*. D'ençà que les coses, en lloc de ser, només signifiquen, com si es limitessin a existir en representació de quelcom aliè (poder, estatus, joventut, luxe, utilitat, etc.), cal trobar la manera de llevar-los la crosta del signe, ni que ens tiri més d'arrecerar-nos-hi per bandejar els nostres fantasmes. Sota l'advocació de Goethe, per Divendres Sant: «Jo només escric quan una sensació o idea es fa tan poderosa, obsessiva i incòmoda que haig de neutralitzar-la amb l'escriptura: i aleshores els límits mateixos del llenguatge o la teoria es transformen en els meus millors aliats» (p. 65).

Com que el «jo» d'*Ofici de Setmana Santa* fa d'espectador desvagat de l'altre que s'escarrassa d'ofici en un llibre rigorós, el seu leitmotiv és l'*escriptura*: «Si, armat amb bolígraf i paper, se m'aixeca una idea, li disparo ràpidament la frase que la deixa clavada» (p. 28). El subjecte, aleshores, tempera el seu desconcert enmig d'una estesa de papallones mortes, les idees de poca volada: «Perquè, a més, les idees volen i s'esmunyen amb tanta més facilitat com més bones són, és a dir, com més diferents són d'un mateix». A aquestes cal seguir-los el moviment —el *ritme* (p. 58)— per espremer-les sense dissecar-les. Rubert assenyala la conveniència d'una «escriptura flotant», per analogia amb «l'atenció flotant» de la psicoanàlisi freudiana, a saber, una escolta atenta que no selecciona res de bell antuvi. Altrament, si l'interpret es fixava de seguida en algun aspecte discursiu, la fixació li generaria expectatives que malmetrien la seva comprensió de l'individu, el text o la idea a interpretar.

El veïnatge del mar s'hi presta. Xènius atribuï una «oceanografia del tedi» a l'estat de consciència plaent en què les experiències sensibles es multipliquen i es disgreguen abans de cristallitzar en representacions abstractes. Tanmateix,

flotar sobre les ones, fer-se el mort entre esquitxos, no és lassitud, sinó un exercici de contenció per no bellugar-se en fals. «Aquestes pàgines» —el jo espectador ho afirma de l'actor— són «el meu primer intent de continència teòrica» (p. 97). Una continència que, a més d'alliberar el subjecte, alhora i sobretot deixa en llibertat les coses. D'una tal actitud respectuosa vers l'objectivitat, Adorno (a qui Rubert cita en lloc destacat) n'havia dit *conducta estètica*, bo i entenent-la com l'ànim de no reduir l'objecte a les estructures subjectives que en possibiliten el coneixement.

En nom de la llibertat individual, la subjectivitat continua essent irrenunciable. Tret que, sota el sol de ponent, l'individu s'haurà de conformar amb un *jo residual*. No es tracta ja del kantian «subjecte transcendental» que, buit ell mateix, pura forma, tot retallant els objectes a la seva mida n'assolia un engrescador coneixement universal i necessari. De fet, a la societat de la informació s'imposa el *prêt-à-penser*. Avui dia, són els pensaments en oferta, de talla única, els dissenyats a la mida de qualsevol cap (p. 25). Però ni la vulgaritat o la banalitat adventícies ni les que li són constitutives priven el jo residual de la seva pròpia *singularitat*. Queda també enrere l'orteguà «yo soy yo y mi circunstancia». El jo és circumstancial en si mateix. Un passatge de *De la modernidad* el descriu com a «concurrència» de sistemes diversos (genètic, lingüístic, social, polític, professional, etc.). Aquest mot ens pot recordar l'aristotèlic *symbebekós* en traducció literal, que els llatins van substituir per «accident». El jo residual és, doncs, el contrari de substantiu o substancial. Tot just en una de les glosses de Dilluns, l'autor marca distàncies respecte al jo cartesià: «Però el segur és que sóc de la família mateixa de les coses, i que només les conec perquè, primer, hi pertanyo» (p. 20).

En el susdit capítol de l'assaig teòric, manlleva a Artaud una possible figuració del que anomena ara «subjecte terminal»: «una constel·lació de callejones sin salida cuya irradiación viene a parar en mí» (p. 48). En fa una lectura molt moderada: cada individu és únic i irreplicable no pas perquè es concebi o s'engendri a si mateix, sinó com a cruïlla d'aportacions alienes no gens originals. D'aquí ve que, essent «esdeveniment», pura «existència», no pugui ni hagi d'aspirar a «l'autenticitat». La màxima d'esdevenir el que ets, que ni tan sols Nietzsche refusà, ja no s'hi val en un món on el Superego lliga força bé amb les pulsions de l'Allò i, a més a més, per damunt, si no del cadàver de l'Ego, d'un balder jo «terminal» (en un cert sentit d'aquest adjectiu). A tot estirar, considerant que únic i irreplicable no equival a entotsolat, l'individu estarà sotmès al deure —l'*officium* ciceronià— d'esdevenir el que vol semblar. Xavier Rubert abordaria un tal corollari, anys després, amb motiu d'una extensa reflexió política, que desestima en l'*Ofici*, especialment proper als seus anteriors assaigs d'estètica. En «Record de microexili» per diumenge de «Rams», festa que tanca el breviar en lloc d'obrir-lo, sentència: «Per això, en retornar, no vaig voler fer política» (p. 108). *Eppur si...*

En altres termes, el jo que es contempla a si mateix mentre escriu no s'assembla gaire a aquell àngel de la guarda, missatger (*àngelos*) de la cultura integradora que, segons Ors, il·luminava la personalitat dels individus. No ens

provaria pas l'obediència al manament clàssic d'afaiçonar la pròpia estàtua quan la personalitat ja està bastant empedreïda per les inèrcies naturals i culturals. De manera que *Moral y nueva cultura* (1971) es titulà en la versió anglesa *Self-Defeated Man*. Aquest títol xocant no instava a desconstruir i molt menys a anorrear. Es referia més aviat a l'exigència de donar aire al jo, de procurar que la subjectivitat respirés —lliurement— per les esclertes de la seva bigarrada constitució.

El jo no és estructural, ans *conjuntural*. I «conjuntura» ve d'«ajuntar». Així doncs, la subjectivitat es forma per la conjunció de peces diverses. Articulades, és a dir, ajustades; però no collades, sinó «fent joc» en honor a l'estètica i, alhora, a una certa llibertat de moviment («fan joc» les coses que s'adiuen i també els muntatges que encaixen només l'imprescindible per permetre la mobilitat). Sortosament, les esclertes poden induir desajustos. Cal estar-hi a l'aguait i aprofitar-los, per no esdevenir la caricatura de si mateix a còpia d'idees dissecades. L'atenció flotant no és lassitud ni en tindrà prou amb la contenció sense exposar-se sovint a la tensió del lllindar: a «perdre el món de vista i jugar-se, no ja les pròpies conviccions, sinó fins i tot la pròpia identitat». L'individu s'ha de posar en joc tocant a les coses i a les relacions amb els homes, pots ser sobretot —com Sartre confessà també d'ell mateix— amb les dones: «A mi, per exemple, és clar que m'agraden les dones, els nens petits, la filosofia i l'art —rigorosament per aquest ordre i dins d'un sistema perfectament homogeni» (p. 88). A diferència, però, de la «veritat existencial» sartriana, la del nostre autor era de mena popperiana, basada en el principi de falsabilitat. Per ell, l'estimació de les veritats dels altres ajudava a descobrir la inexorable vulnerabilitat de les pròpies. En feia, doncs, de les alienes, la pedra de toc de les seves, mai al revés. Naturalment, tampoc s'oblidava mai de la indispensable ironia: «Hi ha gent que troba sempre la raó del que els altres *haurien* de fer —jo trobo sempre la bona raó del que fan» (p. 85). En podem donar fe els qui el vam conèixer.

Ara, tot plegat no emmenava a l'invasiu consell de «posar-se en lloc d'altri». Ni tan sols «jo» no em puc posar en el meu lloc en la mesura que aquest, *velis nolis*, el soc: «Però d'aquest lloc on som, i precisament perquè hi som, no en podem parlar directament: només el podem mostrar pels objectes que selecciona i l'enfoc que els aplica, pel retall que fa de la realitat i per les seqüències que segueix...» (p. 71). Aquí es palesa ben bé l'al·lusió al «subjecte metafísic» que Wittgenstein definí, en el *Tractatus*, com un límit del món, talment l'ull que no pot ser objecte del camp de visió. A *De la modernidad*: «La labilidad o plasticidad personal, que en mi *Moral y nueva cultura* defendía como axioma ético, se me aparece ahora como un principio gnoseológico —y estético, y metafísico...» (p. 46). És clar que, a la filosofia rubertiana, metafísic no voldrà dir místic.

Sens dubte, els límits del meu llenguatge signifiquen (*bedeuten*) els límits del meu món —segons Wittgenstein. Tanmateix, significar no equival a ser. I, d'altra banda, reiterem-ho, per què metafísic hauria de significar l'exclusió del físic? El jo residual no es pot conèixer a si mateix igual com l'ull no es pot veure mirant, però la visió és una experiència, i tota experiència nova resulta, si no

gratificant *per se*, avivadora de la passió (que Rubert enaltia kierkegaardianament) en tant que el subjecte gosi experimentar amb si mateix —en diu «explorar les seves pròpies fronteres» (p. 39). Llavors, el *jo* com una *terminal* de les «irradiacions» sensitives fa, si no de bell ressò, de «síntoma»: «Quan jutjo, critico, valoro un fenomen o una persona, no faig, doncs, sinó mostrar el perfil, relleu i vibració que adquireixen en projectar-se sobre el lloc que jo sóc» (p. 71).

En suma, es tracta d'una «fenomenologia de la sensibilitat» ja no orientada a copsar o engrapar essències, ans a demorar en les *aparences*. L'instrument més sensible per albirar la «dimensió figurativa de les coses» —i la d'un mateix— és l'epidermis, en sentit real o figurat. No debades, el cervell i la pell neixen tots dos de l'ectoderma, segurament per entrar en contacte amb la superfície de les coses, gairebé un impossible: «Ben mirat, l'essència és prou fàcil —és l'aparença, l'escorça de les coses, el que sempre s'esmuny a l'esperit que la pot utilitzar però no mai, pròpiament, pensar. No ens n'adonem i l'escorça se'ns fa mirall —signe— o cristall —síntoma— del que hi ha més al fons, més enllà, en tot cas en un altre lloc. El pensament rebota o travessa així la closca de les coses, com fa la mirada amb la superfície del vidre: s'hi pot recolzar un moment, però no aturar, i menys reposar» (p. 44). D'aquí ve que la insensibilitat intel·lectual prefereixi els «contrastos» als «matisos» (p. 92).

El vidre es trencà una matinada de gener d'enguany. N'he recollit en aquestes pàgines uns quants bocins amb les mans entorpidides. — «La sorra dels mars, les gotes de la pluja, els dies de l'eternitat, qui els pot comptar?» (Ecli 1:2).

Mercè Rius

Barcelona, 28 de febrer de 2023

Bibliografia citada

- RUBERT DE VENTÓS, X. (1971). *Moral y nueva cultura*. Madrid: Alianza Editorial.
- (1978). *Ofici de Setmana Santa*. Barcelona: Edicions 62.
- (1980). *De la modernidad*. Barcelona: Ediciones Península.
- (2017). *Si no corro, caic*. Barcelona: Editorial Empúries.